

Христова Ю.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.237

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОСЕРЕДНЬОГО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Проаналізовано особливості кримінальної відповідальності осіб, які використали для вчинення злочину інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Запропоновано можливі напрямки удосконалення чинного законодавства України про кримінальну відповідальність в частині регламентації посереднього вчинення злочину.

Ключові слова: посереднє вчинення, опосередковане виконання, співучасть у злочині, виконавець злочину.

Постановка проблеми. При вчиненні злочину винна особа може вдаватися до різних способів, використати різні знаряддя і засоби, використовувати допомогу інших осіб. При цьому в якості сполучної ланки між злочинцем і наслідком, що наступив, можуть виступати різні предмети, механізми, тварини, природні явища, енергія, дії (бездіяльність) інших осіб. З усього різноманіття ситуацій, коли між злочинцем і бажаним результатом існує посередня ланка, для даного дослідження становлять інтерес ситуації умисного використання винною особою інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Це дуже складна і недостатньо розроблена в науці проблема, хоча, безперечно, представляє практичний інтерес.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У теорії кримінального права окремі питання кримінальної відповідальності осіб, які використали для вчинення злочину інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Р.Р. Галіакбаров, Л.Д. Демидова, С.Г. Келіна, Г.Є. Колоколов, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, С.В. Познишев, С.А. Тростюк, М.І. Хавронюк, А.П. Шеремет та ін. Результати наукових досліджень актуальних питань посереднього вчинення злочину містять багато значущих теоретичних положень. Разом з цим вони не вирішують усієї складної проблеми, а, скоріше, створюють підґрунтя для подальшого її дослідження.

Метою статті є подальша розробка теоретичних положень щодо вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність в частині визначення кримінально-правового значення посереднього вчинення злочину.

Виклад основного матеріалу. У науці кримінального права досліджу-

ване явище позначається різними термінами. Одні вчені називають його посереднім вчиненням злочину, інші посереднім виконанням, треті посереднім спричиненням, четверті посередньою винністю, п'яті опосередкованим виконанням або вчиненням тощо. В будь-якому разі, переважна більшість використовує терміни «посередній» і «опосередкований». Відповідно до тлумачного словника української мови слово «посередній» може означати: «...1. Невисокої якості, нічим не примітний, не дуже добрий; середній, властивий пересічній людині; звичайний, пересічний. 2. Який здійснюється або виявляється не безпосередньо, а за допомогою, за посередництвом кого-, чого-небудь; непрямий, опосередкований; протилежне прямий, безпосередній. 3. Який служить для зв'язку між чим-небудь, є проміжним етапом у процесі розвитку або перетворення чогось; проміжний, посередня ланка» [1, с. 317].

Таким чином, слово «посередній» є синонімом слова «опосередкований» і має декілька значень, одне з яких протилежне слову «безпосередній». В даному дослідженні термін «посереднє» необхідно розуміти у другому наведеному смислового значенні. Виходячи з вищевикладеного, видається цілком можливим і допустимим використання і надалі терміна «посереднє».

Далі, на наш погляд, потрібно розглянути можливість використання для позначення досліджуваного явища термінологічного звороту «виконавець (співвиконавець) злочину», який законодавцем використовується щодо злочинів, вчинених у співучасті.

Зокрема, у ч. 2 ст. 27 КК України виконавцем (співвиконавцем) злочину визначено три категорії суб'єктів: а) особу, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо вчинила злочин; б) особу, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину виконала частину об'єктивної сторони злочину; в) особу, яка використала для вчинення злочину інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Тобто заключна частина аналізованого поняття містить положення про діяльність кількох осіб, яка не має обов'язкових ознак співучасті у злочині.

Слід підкреслити, що ця категорія вперше закріплена у Кримінальному кодексі України 2001 р. Хоча як на практиці, так і в теорії кримінального права опосередковані виконавці і раніше визнавалися виконавцями злочину. Зокрема, феномен посереднього виконання раніше вже описувався теорією кримінального права кінця XIX – початку XX ст. Наприклад, Г.Є. Колоколов писав про уявне підбурювання, відносячи до нього схиляння до вчинення злочину неосудних, при психічному примусі, при безумовно-обов'язковому наказі [2, с. 120–124]. В усіх зазначених випадках відсутність підбурювання і віднесення їх розгляду до способів вчинення злочинів автор аргументує наявністю тільки одного суб'єкта. Пізніше С.В. Познишев прямо говорить про виконавця як про особу, що діє безпосередньо чи опосередковано, щоправда, не акцентуючи уваги на останньому [3, с. 384].

Роз'яснення щодо опосередкованого виконавства було надано в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 25.03.1964 р. «Про судову практику у справах про згвалтування», в якій було зазначено, що діяння осіб, які орга-

нізували згвалтування групою, слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 117 КК, незалежно від того, що інші учасники, відповідно до ст. 10 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Потім це положення було закріплено в постанові Пленуму Верховного суду України № 4 від 27.03.1992 р. «Про судову практику у справах про згвалтування та інші статеві злочини». Згідно з абз. 2 п. 14 вказаної постанови, дії особи визнаються співвиконавством згвалтування, вчиненого групою осіб, і кваліфікуються за ч. 3 ст. 117 КК і в тому разі, коли інші учасники злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших підстав, передбачених законом, не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Як бачимо, у цій постанові група осіб, указана в Особливій частині КК України, виводиться за межі співучасті, суперечить її обов'язковим ознакам. Це є одним з положень концепції Р.Р. Галіакбарова, який зазначав, що декілька несуб'єктів можуть вчинити груповий злочин [4, с. 6]. Дане положення і раніше піддавалося критиці як таке, що не відповідає кримінальному законодавству, в якому зазначено, що співучасть – це участь у злочині кількох суб'єктів злочину. Таким чином, ні малолітні, ні неосудні не можуть утворювати співучасть у злочині. Так, професор С.Г. Келіна писала: «У разі притягнення членів злочинної групи до кримінальної відповідальності внаслідок недосягнення ними віку кримінальної відповідальності скоєне не може кваліфікуватися за статтею, яка передбачає групове вчинення злочину, оскільки в діях особи, яка не досягла визначеного законом віку, немає складу злочину, не будучи суб'єктом злочину, ця особа не може бути визнана членом злочинної групи» [5, с. 16].

Проте деякі вітчизняні вчені продовжують стверджувати, що спільне вчинення діяння кількома особами, навіть якщо ознакам суб'єкта злочину відповідає лише один із них, у певних випадках підвищує суспільну небезпеку вчиненого. Зокрема, це стосується випадків вчинення насамперед насильницьких злочинів, коли саме групові дії часто призводять до реалізації злочинного наміру та забезпечують можливість спричинення більш тяжкої шкоди потерпілим. Так, А.П. Шеремет переконаний, що організатор згвалтування, в якому беруть участь особи, що не досягли чотирнадцятирічного віку, усвідомлює, що він використовує силу декількох осіб для вчинення згвалтування, бажає цього, оскільки таким чином полегшує вчинення злочину і розуміє, що організовані ним злочинні дії мають підвищену суспільну небезпеку [6, с. 76]. Далі вчений робить висновок про те, що, відповідно до вимог ч. 3 ст. 152 КК України, в даному випадку є підстави для притягнення винного до кримінальної відповідальності за групове згвалтування [6, с. 76].

Можливо, саме це зумовило прийняття Верховним Судом України вищевказаної постанови про згвалтування та інші статеві злочини, яка знову була піддана справедливій критиці з боку багатьох науковців. Нині дане положення приведено у відповідність до ст. 26 КК України в постанові Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику в справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Увага, яку вперше законодавець приділив проблемі посереднього вчинення злочину, заслуговує всілякого схвалення, але подібне рішення, на нашу думку, не позбавлено недоліків. Здавалося б, розширивши поняття виконавця (співвиконавця) злочину, законодавець прагнув охопити усі можливі прояви виконання, проте віднесення такого феномена, як вчинення злочину за допомогою використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, до виконавства як виду співучасті має сутнісний недолік. Зокрема, поняття «виконавець» має застосовуватися лише щодо злочину, вчиненого у співучасті, адже «інші особи, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне», не можуть визнаватися співучасниками особи, яка їх використала, оскільки вони не є суб'єктами злочину, а відповідна ознака є обов'язковою для наявності співучасті у злочині.

Таким чином, ключове значення для відмежування співучасті у злочині від суміжних форм злочинів, що вчиняються одноособово (причетності до злочину, опосередкованого виконання злочину), відіграють її суб'єктивні ознаки. Зокрема, у визначенні поняття співучасті, яке закріплено в ст. 26 КК України, міститься вказівка на умисний характер дій усіх співучасників, що вже само по собі виключає можливість співучасті в необережних злочинах. У свою чергу, інтелектуальний момент умислу співучасників характеризується усвідомленням не тільки обставин, що стосуються об'єктивної сторони діяння виконавця, але й тих, які стосуються об'єкта посягання та суб'єкта – виконавця злочину. Спільність діяльності двох і більше осіб у вчиненні одного злочину обумовлює посягання усіх співучасників на один, загальний для них об'єкт злочину, який повинен охоплюватися свідомістю кожного співучасника. Зміст вольового моменту у співучасті характеризується бажанням або свідомим припущенням настання загального, злочинного наслідку.

З наведених положень слід зробити висновок про те, що перші два з них складають інтелектуальний елемент умислу при співучасті у злочині. В теорії кримінального права та практиці застосування норм про співучасть у злочині він одержав найменування взаємної обізнаності співучасників (двох або більше із них) злочину про злочинний характер їх поведінки та взаємозв'язку останнього. Третє положення відіграє специфіку вольового елементу умислу при співучасті, що виражається в узгодженості волевиявлення співучасників (двох або більше із них) стосовно загального для них злочинного результату. У випадку, коли виконавець особисто не виконує дій, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, або особисто виконує лише частину таких дій, іншу їх необхідну частину або усі такі дії виконують особи, які через певні передбачені законом обставини не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене. На думку М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, такими обставинами є: а) неосудність особи (ч. 2 ст. 19 КК України) чи недосягнення нею віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України); б) особа не може бути притягнена до відповідальності за вчинення даного злочину (якщо це злочин

зі спеціальним суб'єктом) [7, с. 87].

В.О. Навроцький до використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене, відносить: а) залучення до вчинення злочину осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудних; б) вчинення дій від імені, з використанням можливостей юридичних осіб; в) використання помилки осіб, які сприяють вчиненню злочину, включаючи і виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону посягання, діючи без необхідної для даного злочину форми вини; г) використання особи, яка діє під впливом непереборної сили (фізичного примусу або відповідної погрози) [8, с. 231]. При цьому особи, які не підлягають кримінальній відповідальності, можуть використовуватися не лише для виконання об'єктивної сторони злочину (тобто заміщувати виконавця), а й бути під час вчинення злочину в ролі пособників, організаторів, підбурювачів. На думку О.В. Навроцького, будь-яке використання при вчиненні злочину тих, хто не підлягає кримінальній відповідальності, дає підставу вважати особу виконавцем злочину [8, с. 231]. Крім того, вчений підкреслює, що немає опосередкованого заподіяння при використанні для вчинення злочину осіб, які взагалі є суб'єктами злочину, проявляють свою волю та свідомість при виконанні відповідних дій. Цим він обґрунтовує безпідставність визнання виконавцями злочину осіб, які для вчинення злочину використовували осіб: а) не наділених ознаками спеціального суб'єкта злочину; б) що не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності у зв'язку з процесуальними перепонами (відсутність скарги потерпілого у справах приватного обвинувачення, згоди на притягнення до відповідальності народного депутата, судді, військовослужбовця тощо); в) наділених дипломатичним імунітетом від кримінального переслідування в Україні; г) які вчинили добровільну відмову чи підлягають звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою.

Як зазначає В.О. Навроцький, у вищенаведених випадках має місце не опосередковане заподіяння, а співучасть у злочині, коли особи, які використовують тих, хто не підлягає кримінальній відповідальності за даний злочин, все ж виступають не виконавцями злочину, а пособниками, організаторами, підбурювачами. Водночас і особи, яких використали для вчинення злочину, виконують роль не знарядь злочину, а є співучасниками. При цьому, щоправда, може виникнути юридична фікція, коли діяння жодного з учасників злочину, вчиненого у співучасті, не кваліфікуються як дії виконавця [8, с. 232].

Справді, не можна не погодитися з тим, що особа, яка умисно направляла дії фактичного виконавця суспільно небезпечного діяння, який не є суб'єктом злочину, не повинна уникнути кримінального покарання. Проте визначення такої особи виконавцем злочину викликає заперечення, оскільки це призводить до колізії з кримінально-правовими нормами про співучасть у злочині. Зокрема, по-перше, злочин визнається вчиненим у співучасті, якщо у його вчиненні брали участь як мінімум два суб'єкта злочину. По-друге, обов'язковою ознакою співучасті є спільність діяльності осіб, які вчиняють зло-

чин. А поняття «спільності вчинення злочину» передбачає не тільки вчинення подібних дій в один і той же час, в одному і тому самому місці. В даному випадку «спільність» говорить про те, що винні вчиняють суспільне небезпечне діяння з метою спільно досягти злочинного наслідку. М.Й. Коржанський підкреслює, що співучасть є лише там і тоді, де і коли один співучасник сприяє вчиненню злочину іншому, а цей останній усвідомлює і сприймає таке сприяння. Без такої умови дії окремих осіб не мають спільності, а тому не можуть бути кваліфіковані, як вчинення злочину у співучасті [9, с. 76].

Виходячи з того, що суб'єкт злочину займає самостійне місце серед елементів складу злочину, а виконавець характеризує певну діяльність при вчиненні злочину при співучасті, про виконавця (співвиконавця) злочину можна вести мову лише щодо злочинів, вчинених у співучасті. Коли йдеться про опосередковане вчинення злочину, то особа, яка здійснює таке посягання, є не виконавцем (співвиконавцем), а особою, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єктом злочину).

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн по-різному вирішується питання про відповідальність осіб, які використали для вчинення злочину інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. У КК Грузії питання про нормативне визначення виконавця (співвиконавця) злочину вирішено аналогічно до законодавства України. Так, згідно зі ст. 22 КК Грузії, виконавцем злочину також визначено особу, яка безпосередньо вчинила злочин чи безпосередньо брала участь у його вчиненні спільно з іншими особами (співвиконавцями), а також особа, яка вчинила злочин, використовуючи інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності в силу віку, неосудності чи інших обставин. Схожу норму ми можемо знайти у кримінальних кодексах багатьох зарубіжних країн. Наприклад, у ч. 3 ст. 16 КК Республіки Білорусь, § 25 (1) КК Федеративної Республіки Німеччини, ч. 2 ст. 38 КК Республіки Вірменія, ч. 2 ст. 28 КК Республіки Казахстан. Крім того, законодавці ряду зарубіжних країн, наприклад, Данії, Польщі, Австрії, Китайської Народної Республіки взагалі не визначають понять «виконавець», «співвиконавець», «посередництво у вчиненні злочину». У ст. 74 КК Республіки Сан-Марино дії особи, яка умисно використала для вчинення злочину особу, що не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне, визначені в окремій нормі саме як опосередковане вчинення злочину. Так, у вказаній статті, яка має назву «опосередковане вчинення злочину», зазначено, що будь-яка особа, яка приводить іншу особу у стан, в якому остання не здатна усвідомлювати значення свого діяння чи волевиявлення з метою вчинення злочину, або підшукує з цією метою особу, яка вже знаходиться в такому стані чи в будь-якому випадку не підлягає покаранню, несе відповідальність за вчинення злочину. У Типовому КК США, зокрема в статті 2.06 «Відповідальність за поведінку іншої особи. Співучасть», опосередковане виконавство також виведено законодавцем поза межі інституту співучасті у злочині.

Викладене, на наш погляд, свідчить на користь окремого розгляду та но-

рмативного закріплення дій особи, яка використала для вчинення злочину інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, а саме, в рамках самостійного кримінально-правового інституту – інституту посереднього вчинення злочину.

Для вирішення питання про те, яким чином слід кваліфікувати дії особи, яка використала для вчинення злочину інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, пропонуємо виключити з ч. 2 ст. 27 КК України положення щодо посереднього вчинення злочину, закріпивши його у розділі IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» Загальної частини КК України у новій окремій статті 18-1 «Посереднє вчинення злочину».

Висновки. Таким чином, дії особи, яка використала для вчинення злочину інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, слід кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинення злочину однією особою. З тим щоб формула кваліфікації дій при посередньому вчиненні злочину відрізнялася від формули кваліфікації дій при безпосередньому вчиненні злочину, в першій слід робити посилання на ст. 18-1 КК України «Посереднє вчинення злочину». Виходячи з такого посилання, буде зрозуміло, що винний вчинив злочин шляхом умисного використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне.

Бібліографічні посилання

1. Словник української мови : у 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. – К., 1976. – Т. 7.
2. Колоколов Г.Е. О соучастии в преступлении / Г.Е. Колоколов. – М., 1881.
3. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права / С.В. Познышев. – М., 1912.
4. Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений / Р.Р. Галиакбаров. – М., 1980.
5. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности / С. Г. Келина. – М., 1974.
6. Шеремет А. П. Злочини проти статевої свободи : монографія / А.П. Шеремет. – Чернівці, 2007.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К, Дуров О. О. ; под ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид. – К., 2007.
8. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К., 2006.
9. Коржанський М. Й. Кримінальне право України : курс лекцій. Загальна частина / М. Й. Коржанський. – К., 1996.

Христова Ю. В. Актуальные вопросы посредственного совершения преступления. Проанализированы особенности уголовной ответственности лиц, использовавших для совершения преступления других лиц, которые в соответствии с законом не подлежат уголовной ответственности за совершенное. Предложены возможные направления усовершенствования действующего законодательства Украины об уголовной ответственности в части регламентации посредственного совершения преступления.

Ключевые слова: посредственное совершение, опосредованное исполнение, соучастие в преступлении, исполнитель преступления.

Khrystova Yu. V. Current issues of indirect Commission of the crime. In the article there is the analysis of the history of the definition of indirect commission of the crime in the science and the legislation on criminal responsibility of Ukraine. The author has analyzed peculiarities of criminal liability of persons who used to commit a crime other persons who in compliance with the law is not criminally liable for the committed. She has stated the fallacy of using to define the phenomenon of trafficking of terminology "the contractor (co-executor) of a crime." When it comes to mediocre the Commission of a crime, the person who carries out such attack, is not the executor (co-executor) and the person who is subject to criminal liability (the subject of the crime).

To study foreign experience of solving the issue of regulatory consolidation indirect Commission analyzed the relevant articles of the Criminal codes of such countries as Belarus, Germany, Armenia, Kazakhstan, Denmark, Poland, Austria, San Marino, USA, Georgia.

There is the suggestion of possible ways of improvement of current legislation of Ukraine on criminal liability with regard to the regulation of indirect Commission of the offence. It makes a conclusion about the reasonability of the normative fixation of actions of the person which was used to commit a crime other persons who in compliance with the law is not criminally liable for the committed, in the framework of an independent criminal-legal Institute – the Institute peeridstring of the crime.

Keywords: *mediocre perpetration, indirect execution, complicity in the crime, the perpetrator of the crime.*

Надійшла до редакції 07.12.2015

Шинкаренко І.О.

кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.971

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Досліджуються причини та умови, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень працівниками поліції. Зроблено висновок, що перелік детермінантів корупційної поведінки працівників поліції досить великий, проте провідна роль в ньому відводиться соціально-психологічним чинникам.

Ключові слова: *корупційні правопорушення, соціально-психологічні детермінанти правопорушень, особистісні характеристики працівника поліції, соціально-психологічні передумови корупційної поведінки, корупційно небезпечна поведінка.*

Постановка проблеми. Ефективна протидія корупції потребує з'ясування всього комплексу її чинників. Для цього потрібно виходити з не тільки зі сфери економічно-правових відносин, алей соціально-психологічних умов функціонування правоохоронних та контролюючих органів держави. Тому першочерговою задачею є визначення соціально-